

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РОМАНІ ПАНАСА МИРНОГО «ПОВІЯ»: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (45)

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2

DOI:10.24144/2663-6840/2021.1(45).118–126

Венжиневич Н. Фразеологізми в романі Панаса Мирного «Повія»: лінгвокультурний аспект; кількість бібліографічних джерел – 32; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена опису фразеологізмів із компонентами-соматизмами у романі Панаса Мирного «Повія» у лінгвокультурному аспекті. Цей роман вирізняється серед інших творів Панаса Мирного високою художньою майстерністю, своєю соціальною гостротою, детально правдивим відображенням дійсності і глибоким психологізмом. Мова роману багата на образні порівняння, епітети, фразеологізми, часто взяті з народних уст. Констатуємо, що яскравість, емоційність, оригінальність, точність – характерні риси його письма. Мотиваційна основа таких зворотів здебільшого пов'язана зі світом традиційних народних образів, метафор і символів, приповідок та міфологічних уявлень. Наявність того чи того фразеологізму для позначення певного фрагменту дійсності є своєрідним показником його місця у системі культурних цінностей народу. Лінгвокультурна цінність фразеологічних одиниць полягає в тому, що вони відображають своєрідність світобачення мовної спільноти і є найбільш прозорими для культури, втіленої мовними засобами. Саме у фразеології накопичений досвід багатьох поколінь зі своїми, тільки їм властивими особливостями, що складають самобутність кожного народу. **Актуальність дослідження** полягає в тому, що в наш час значна увага приділяється вивченню власне українського фонду мови, помітною частиною якого є фразеологічні одиниці, яскраво представлені у творах різних письменників. Саме таким письменником і є Панас Мирний, мова творів якого насичена фразеологізмами, а тому потребує детальнішого вивчення. **Мета роботи** – дослідити фразеологічні одиниці у романі Панаса Мирного «Повія» у лінгвокультурному аспекті. Основними завданнями є виокремлення фразем із зазначеного твору, зосередження уваги на вивченні фразеологічних одиниць із компонентами-соматизмами, з'ясування їхньої ролі у відтворенні характерів літературних героїв, ментальних особливостей українців. Унаслідок проведеного дослідження з'ясовано, що значна кількість аналізованих фразеологічних одиниць містить соматичний компонент, зокрема *очі, голова, серце, розум (ум), пальці, кров, душа*. Це засвідчує цілковиту орієнтованість фразеологічної науки саме на людину, її почуття та переживання, створення неповторної мовної картини світу, на відтворення ментальних особливостей українців, особливостей їхньої культури та побуту.

Ключові слова: фразеологізм, компонент-соматизм, роман П. Мирного «Повія», лінгвокультурний аспект, мовна картина світу.

Постановка проблеми. Нині у лінгвістичній літературі особлива увага приділяється вивченню національної мовної картини світу. За визначенням І. Голубовської, національна мовна картина світу – це виражене засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння певного етносу, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі. Чинники, що детермінують онтологію національних мовних картин світу – реальний світ, колективна свідомість [Голубовська 2004, с. 124]. Знання людини про світ, які передаються засобами мовної семантики, є мовною картиною світу. «Національно-культурна специфіка кожної мови яскраво виявляє себе в царині стійких словесних комплексів – фразеологізмів, ідіом, приказок, прислів'їв» [Білоноженко 1999, с. 138]. Мотиваційна основа таких зворотів здебільшого пов'язана зі світом традиційних народних образів, метафор і символів, приповідок та міфологічних уявлень. Наявність того чи того фразеологізму для позначення певного фрагменту дійсності є своєрідним показником його місця у системі культурних цінностей народу.

Аналіз досліджень. Фразеологія вивчає немало важливих проблем, пов'язаних із сполучуваністю слів. Фразеологія – це сукупність усталених зворотів певної мови, так і розділ науки про мову, що вивчає стійкі словосполучення –

фразеологізми, їх ознаки, поділ на групи, утворення і походження [Скрипник 1973, с. 124].

У лексичному складі мови фразеологічні одиниці (далі – ФО) займають значне місце, тому що вони образно й точно передають думку, відбивають різні сторони дійсності. Фразеологізми не тільки позначають певне явище дійсності, але й характеризують його, дають йому певну оцінку. У відношенні значення вони відповідають єдиним поняттям, виражають значення предметності, процесу, якості, властивості або способу, мають граматичні категорії, які визначаються морфологічними формами й синтаксичною функцією в реченні, і виявляють закономірності у співвідношенні із загальною системою мови, які проявляються в лексичній сполучуваності, стилістичному й емоційно-експресивному забарвленні значення й синонімічних зв'язків.

Фразеологія належить до тих галузей сучасної лінгвістики, що привертають особливу увагу широких кіл дослідників, оскільки фразеологічний склад мови – це невичерпне джерело народної мудрості, на основі якого будуються як лінгвістичні, так і культурно-етнографічні дослідження.

Загальнослов'янська фразеологія представлена в дослідженнях О. Потебні, Ф. Булаєва, В. Виноградова, Б. Ларіна, Л. Булаховського, Г. Удовиченка та ін. Вагомий внесок у розробку

проблем фразеології сучасної української літературної мови зробили Н. Бабич [1970–1971], Г. Удовиченко [Удовиченко 1984], Л. Скрипник [1973] М. Жуйкова [2007], Ж. Краснобаєва-Чорна [2018] та ін.

Проблематиці «фразеологія і національна культура» присвячені роботи багатьох дослідників. Зокрема, це праці Т. Григоренко [2005], Л. Даниленко [2020], В. Жайворонка [2018], В. Ковалюк [2013], М. Ковшової [2013], В. Кононенка [2008], О. Левченко [2005], В. Маслової [2001], В. Мокієнка [2020], О. Назаренко [2001], О. Селіванової [2004], Л. Скрипник [1973], В. Ужченка, Д. Ужченка [2006, 2007], Н. Венжинович [2008, 2015, 2016, 2018, 2019а, 2019б] та ін.

В. Ужченко, зокрема, зазначає, що нині «активно розробляється у сфері фразеологічного значення антропоцентризм як рушійна сила розвитку номінативних мовних засобів, що дає можливість аналізувати мову як систему культурних категорій. ... Під антропоцентризмом розуміють спрямованість мовних одиниць на позначення світу людини, „людини в мові“, а мовне значення – це інтерпретація світу людиною. ... Антропоцентричний підхід дав змогу звернути увагу на психологічні аспекти формування мовної (фразеологічної) картини світу, а культурні феномени розглядати як константи культури» [Ужченко 2007, с. 435]. В. Жайворонко стверджує, що «одним із яскравих складників культури народу є його мова. Занурюючись своїм корінням у міфологічний світ давнього народного світосприймання, вона зберегла для нас багато воістину неперевершених зразків слова і виразу» [Жайворонко 2018, с. 3]. Услід за О. Селівановою, вважаємо, що одним із головних векторів дослідження є «... вияв ціннісних орієнтацій етнічної спільноти, зафіксованих у фразеологічних найменуваннях і їхній знаковій динаміці» [Селіванова 2004, с. 8]. А В. Кононенко слушно зауважує, що «світогляд українців знайшов реалізацію в численних висловах, що відповідають різним ситуаціям життя, характерологічним рисам людей, створюючи у своїй сукупності загальний образ мовця, неоднозначного за своїми уявленнями, але загалом скоріше позитивний, аніж негативний» [Кононенко 2008, с. 91]. Передумовами дослідження етнокультурної специфіки фразем є зосередження уваги на мовній, а через неї і на духовній культурі як окремої людини, так і всієї мовної спільноти. Будучи інструментом осягнення розумом світу і його сприйняття, мова бере активну участь у формуванні культури ще з давніх часів. Про це красномовно засвідчує фразеологія як автономна лінгвістична дисципліна, яка пододала наслідки недоліків структурно-таксономічної парадигми і сьогодні стала на шлях виявлення того, як використовується мова суб'єктом мовлення залежно від його комунікативних інтенцій, від чинника адресата, від гла спільних для них знань про світ і т. ін. Це спричинилося до наступного кроку – дослідження мовного чинника в людині – того, як саме оновлена й завжди культурно забарвлена картина світу впливає на людину, формуючи її мовну свідомість, а разом із нею і культурно-національну

самосвідомість. І тільки на основі цих даних можна говорити про фразеологію як про найбільш культурноносії компонент мови в дії.

Лінгвокультурна цінність фразеологічних одиниць полягає в тому, що вони відображають своєрідність світобачення мовної спільноти і є найбільш прозорими для концептів культури, втілюваних мовними засобами. Саме у фразеології накопичений досвід багатьох поколінь зі своїми, тільки їм властивими особливостями, що складають самобутність кожного народу. На думку М. Жуйкової, «лінгвокультурологічний аналіз має дві сфери застосування. Із одного боку, його активно залучають до рівня «фразеологічної статистики», тобто до аналізу певних фразем як елементів мовно-культурного коду, що підлягає інтерпретації. Із другого боку, лінгвокультурологічний аналіз має пряме застосування в дослідженнях «фразеологічної динаміки», тобто передусім у сфері генези фразеологічних одиниць [Жуйкова 2007, с. 127]. Зазначимо, що «фразеологізми надають творам національної самобутності, створюють реалістичну народну атмосферу, ілюструють розвиток особистості в соціальному середовищі, формування її характеру, поглядів, вплив громадської думки на вчинки людини. Стилістично зниженого забарвлення діалоги літературних персонажів набувають через вживання розмовних слів. У такий спосіб досягається ефект невимушеної розмови, створюється типова побутова ситуація...» [Венжинович 2019а, с. 18].

Значна кількість фразеологізмів представлена у творах багатьох українських письменників, зокрема й видатного українського прозаїка Панаса Мирного.

Панас Мирний – псевдонім Панаса Яковича Рудченка, класика вітчизняної літератури, громадського і культурного діяча, видавця, фольклориста. Саме йому судилося стати засновником й одним з найвидатніших представників української психологічної прози.

Іван Франко оцінив творчу особистість Панаса Мирного як «сильний епічний талант» [Франко 1984, с. 143], звернувши увагу на його майстерність у психологічному аналізі персонажів: «Панас Мирний (Афанасій Рудченко) належить до найвизначніших українських повістярів і визначається особливо влучною характеристикою дієвих осіб та поглибленням їх психології» [Франко 1984, с. 342].

Вершиною епічного мислення Панаса Мирного вважається один із його романів «Повія» (1883–1884) [Мирний 2017], де автор у центр художнього дослідження ставить неординарну людину й детально простежує її психологічний стан за різних обставин.

Роман «Повія» вирізняється серед інших творів Панаса Мирного високою художньою майстерністю, своєю соціальною гостротою, детально правдивим відображенням дійсності і глибоким психологізмом. Мова роману багата на образні порівняння, епітети, фразеологізми, часто взяті з народних уст.

Учені зазначають, що ніхто з прозаїків-попередників не передав так майстерно й повно всіх барв української народної мови, як це зробив Панас Мирний. Яскравість, емоційність, оригінальність, точність – характерні риси його письма.

Феномен творчості видатного українського письменника Панаса Мирного був предметом вивчення О. Білецького, О. Гнідана, С. Жили, П. Колесника та ін. Мову творів митця досліджували М. Грицай [1983], І. Грицютенко [1959], Я. Федоренко [1971] та ін.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в наш час значна увага приділяється вивченню власне українського фонду мови, помітною частиною якого є ФО, що яскраво представлені у творах різних письменників. Саме таким письменником і є Панас Мирний, мова творів якого насичена фразеологізмами, а тому потребує детальнішого вивчення.

Мета роботи – дослідити фразеологічні одиниці у романі Панаса Мирного «Повія» у лінгвокультурному аспекті. Основними завданнями є виокремлення фразем із зазначеного твору, зосередження уваги на вивченні фразеологічних одиниць із компонентами-соматизмами, з'ясування їхньої ролі у відтворенні характерів літературних героїв, ментальних особливостей українців.

У роботі було використано **контекстологічний метод**, який дозволяє вивчати ФО в умовах їхнього вживання у реченні, а також врахувати специфіку мови. Застосовано і **описовий метод**.

Виклад основного матеріалу. Мова роману Панаса Мирного «Повія» багата на образні порівняння, епітети, фразеологізми, часто взяті з народних уст. Якщо об'єднати всі фразеологічні одиниці в тематичні групи, то найчисельнішою виявляється група з соматичним компонентом. І це не дивно, адже давніх часів людина співвідносила навколишній світ із частинами свого тіла – головою, руками, ногами, серцем тощо. Використовуючи їхні назви у переносному значенні, люди точніше передають свої думки, почуття, дії і ставлення до світу, в якому живуть.

У досліджуваному творі переважають фразеологізми з компонентами *око/очі, рука/руки, голова, серце, язик, зуби, ніс та вухо*. Зокрема:

Фразеологізми з компонентом-соматизмом **око/очі**

Серед виявлених у романі ФО найчисельнішою є тематична з компонентом *око/очі*, наприклад:

Вибивати очі 'дорікати за що-небудь, чимсь'. *Хіба я з москалями знаюся? Хіба я водюся з ними, що вони мені ними очі вибивають, – розпороцалася Христя* [Мирний 2017, с. 344]. Пор.: **колоти (випікати, пекти, вибивати, довбати / т. ін.) очі кому** '1. в'їдливо дорікати, докоряти кому-небудь чимсь; 2. Дратувати когось, не давати комусь спокою, викликати осуд' [СФУМ, с. 387]. **Вибивати очі тс** [СУМ, 1, с. 349].

Очі розбігаються 'хто-небудь не може зупинитися, зосередитися на чомусь одному від різноманітності вражень'. *Вийдеш на вулицю –*

рівно всюди, народ як плав пливе... та всі в дорогих празникових уборах... Очі розбігаються, дивлячись! [Мирний 2017, с. 242]. Пор.: **[аж] очі розбігаються / розбіглися у кого, кому, чий і без додатка** '1. хто-небудь не може зупинитися, зосередитися на чомусь одному від різноманітності вражень; 2. по чому, поміж чого і т. ін. Хто-небудь швидко, блискавично, без певної послідовності оглядає щось; 3. хто-небудь приємно вражений' [СФУМ, с. 595]. **Очі розбігаються тс** [СУМ, 5, с. 665].

Запасти в око 'дуже сподобатися'. *А що? запала в око? – зареготався Рубець* [Мирний 2017, с. 194]. Пор.: **запасти в око кому тс** [СФУМ, с. 315]. **Запасти в око (у вічі) тс** [СУМ, 3, с. 238].

Зав'язати очі 'зробити кого-небудь нещасливим'. *А коли ви очі чоловікові зав'язали так, що йому не тільки робити – світ не милий* [Мирний 2017, с. 391]. Пор.: **зав'язати очі кому** '1. позбавляти кого-небудь можливості об'єктивно сприймати, правильно оцінювати навколишню дійсність; 2. зробити кого-небудь нещасним' [СФУМ, с. 301]. **Зав'язати очі кому** 'позбавити можливості тверезо сприймати навколишнє' [СУМ, 3, с. 64].

З п'яних очей 'у стані сп'яніння'. *Довбня з п'яних очей витребував собі у губернію* [Мирний 2017, с. 555]. Пор.: **з п'яних очей тс** [СФУМ, с. 593]. **З п'яних очей тс** [СУМ, 5, с. 665].

У вічі кидатися 'привертати чию-небудь увагу; впадати в око (очі, у вічі)'. *Пилипові теж кинулась у вічі Пріс'ячина постать струнка, її норов тихий, її голос любий...* [Мирний 2017, с. 18]. Пор.: **впадати (падати, рідко кидатися, встрявати) / впасти (рідко кинутися, встряти) в око (в очі, у вічі)** '1. кому. Хто-небудь помічає, бачить, звертає увагу на когось, щось; 2. бути особливо помітним; помічатися; 3. кому. Подобатися кому-небудь. що, на що; 4. бачити, помічати' [СФУМ, с. 147]. **Кидатися (кинутися) в очі (у вічі), рідко** 'привертати чию-небудь увагу; впадати в око (очі, у вічі)' [СУМ, 5, с. 672].

Очі горять 'чий-небудь вигляд виражає хворобливий стан, погане самопочуття'. *Голова наче у вогні палає, очі горять, зітхання гаряче, аж губи репаються від нього, аж у роті сохне* [Мирний 2017, с. 21]. Пор.: **очі горять** '1. чий-небудь вигляд виражає хворобливий стан, погане самопочуття; 2. перев. чим. Чий-небудь погляд, вигляд виражає добрий настрій, доброзичливе ставлення до когось і т. ін.' [СФУМ, с. 598]. **Очі горять не зафіксовано** СУМ.

Очі грають 'хто-небудь перебуває у веселому, радісному настрої, збудженому стані і т. ін.'. *Радістю і веселоцями б'ється серце у Христі, очі грають, як ті зорі на холодному небі* [Мирний 2017, с. 42]. Пор.: **очі грають / заграли у кого, чий, які тс** [СФУМ, с. 598]. **Очі грають не зафіксовано** СУМ.

Стриміти спичкою в оці 'набридати, дратувати своєю присутністю, наявністю'. *Комора побита зимньою негодою, пошпугована весняними дощами, полупилася, та вона її так кине? Нізащо!*

Уже давно вона **стирчить спичкою в оці** [Мирний 2017, с. 135]. Пор.: **стриміти спичкою в оці не зафіксовано** [СФУМ]. **Стирчати більмом (спичкою) в (на) оці (очах) у кого, кому тс** [СУМ, 9, с. 702].

Вгородити оці ‘довго вдивлятися в що-небудь (перев. бездумно, не сприймаючи баченого)’. *А проте думки її далеко були від того, хоч вона й вгородила свої оці у купу луштанин...* [Мирний 2017, с. 327]. Пор.: **вгородити оці не зафіксовано** СФУМ. **Вгородити оці не зафіксовано** СУМ.

Стрельнути очима ‘кокетливо, грайливо позирати на кого-небудь’. – *Ідіть лишець до нас, – мовила огрядна молодиця, гнилозубого чоловіка жінка, червона, як та наливка, що держала в руках. – Годі вам усе з панамі та з панамі. Чи бач, як панамі пропахалися! – додала вона, стрільнувши на Колісника своїми масляними очима* [Мирний 2017, с. 119]. Пор.: **стрельнути очима (оком, рідко поглядом) на кого, в кого і без додатка** ‘1. поглядати на кого-, що-небудь; 2. перев. недок. Кокетливо, грайливо позирати на кого-небудь’ [СФУМ, с. 867–868]. **Стрельнути (стрільнути) оком (очима, поглядом) на кого, в кого** ‘а) кинути короткий швидкий погляд; б) кокетливо поглянути на кого-небудь’ [СУМ, 9, с. 761].

Утекти світ за оці ‘невідомо куди; у безвість’. *Хоч би утекти відсюди куди-небудь, хоч світ за оці, аби утекти!* [Мирний 2017, с. 485]. Пор.: **світ за оці, з сл. піти, побрести, побігти і т. ін.** ‘1. не вибираючи шляху, куди завгодно; 2. невідомо куди; у безвість’ [СФУМ, с. 784–785]. **Іти світ за оці** ‘вирушати в далеку дорогу, невідомо куди’ [СУМ, 4, с. 53].

Бити у вічі ‘привертати увагу’. *Червоні плаття, зелені куцини, рябі спідниці, жовті шушони, блискучі ластикові балахони, чорні сукняні каптани – аж у вічі б’є!* [Мирний 2017, с. 106]. Пор.: **бити у вічі** ‘1. бути особливо помітним; привертати увагу; 2. чим і без додатка. Виділятися чим-небудь серед когось, чогось’ [СФУМ, с. 26]. **Бити в оці (у вічі)** ‘а) яскраво світлити; засліплювати (про сильне, різке світло); б) бути дуже помітним; впадати в око’ [СУМ, 1, с. 168].

Хоч око виколи ‘дуже темно, зовсім нічого не видно’. *Темна, непроглядна темнота обняла її зразу; хоч око виколи с нічого не видно. нічого не видно* [Мирний 2017, с. 102]. Пор.: **хоч око (оці) виколи (рідко вибий, вийми, вибери), з сл. темно, темрява, темінь і т. ін. тс** [СФУМ, с. 92]. **[Темно,] хоч око виколи тс** [СУМ, 1, с. 410].

Міряти очима ‘оглядати кого-, що-небудь, вдивляючись або оцінюючи’. *Колісник примостився на самому краюку лави. Селезньов спідлоба дивився на нього, міряв з ніг до голови очима* [Мирний 2017, с. 193]. Пор.: **міряти очима (оком, поглядом) кого, що** ‘1. оглядати кого-, що-небудь, вдивляючись або оцінюючи; 2. якими (яким). Дивитися-на кого-, що-небудь, виражаючи певні емоції’ [СФУМ, с. 494]. **Міряти поглядом (оком, очима і т. ін.)** ‘а) оцінюючи, оглядати кого-, що-небудь. б) презирливо, з ненавистю дивитися на когось’ [СУМ, 4, с. 747].

В очах миготить ‘у когось неприємні зорові відчуття від швидкої зміни об’єктів, їх яскравості і т. ін.’. *У Христі аж в очах миготіло, голова кругом ходила, дивлячись, як швидко пані мідяним прутиком хапала нитку, в’язала петелечку, в ту петелечку знову втягала нитку і – не знає як – уже робилося дві петелечки* [Мирний 2017, с. 214]. Пор.: **[аж] в очах мерехтить (мигтить, миготить і т. ін.) кому, у кого і без додатка, безос. тс** [СФУМ, с. 483]. **В очах миготить** ‘про враження рябизни в очах’ [СУМ, 4, с. 700].

Фразеологізми з компонентом рука/руки

У ході дослідження нами були зафіксовані, зокрема, такі фразеологізми з компонентом *рука/руки*:

На руку охулки не класти ‘не пропустити нагоди поживитися’. *Та й собі, небійсь, охулки на руку не положе!* [Мирний 2017, с. 356]. Пор.: **охулки на руку не класти не зафіксовано** СФУМ. **Охулки на руку не класти не зафіксовано** СУМ.

[Рук] не позичати ‘є щось у кого-небудь’. *Не в їх тільки робота, і в других є, а мені рук не позичати...* [Мирний 2017, с. 325]. Пор.: **не позичати чого тс** [СФУМ, с. 662]. **Не позичати чого тс** [СУМ, 6, с. 816].

Золоті руки ‘майстер своєї справи, уміла, вправна, здібна людина’. *Швидка ця Христя, золоті в неї руки!* [Мирний 2017, с. 4]. Пор.: **золоті руки тс** [СФУМ, с. 768]. **Золоті руки тс** [СУМ, 3, с. 680].

Ламати руки ‘переживати, хвилюватися’. *Христя тільки ламала руки та трусилась* [Мирний 2017, с. 158]. Пор.: **ламати (ломити, заламувати) / заламати (заломити) руки** ‘певними жестами виражати переживання, страждання, хвилювання і т. ін.’ [СФУМ, с. 413]. **Ламати руки (пальці)** ‘про жест, який є виявом сильного горя, страждання, хвилювання і т. ін.’ [СУМ, 4, с. 441].

[Чіїми] руками жар загірбати ‘непорядно користуватися результатами чужої праці’. *Христя нічого на те не одказала, тільки подумала: дві-то руки в тебе, та чіїми прийдеться жар загірбати?* [Мирний 2017, с. 336]. Пор.: **чужими руками жар (вогонь, діал. грань) загірбати (загортати, вигрбати, вигортати) / загребти (загорнути, вигребти, вигорнути) тс** [СФУМ, с. 304]. **Чужими руками жар загірбати тс** [СУМ, 2, с. 508].

Рук не чути ‘дуже втомитися, перенапружитися від надмірної праці, перев. руками’. *Нічого й журились, коли рук не чуєш! – суворо відказала Мар’я* [Мирний 2017, с. 208]. Пор.: **рук не чути тс** [СФУМ, с. 959]. **Рук (ніг, спини, голови і т. ін.) не чути** ‘перевтомитися, перенапружитися, перемерзнути’ [СУМ, 11, с. 385].

Рук не покладати ‘працювати весь час, невтомно, сумлінно’. *Було у неї одно добро, задля котрого вона й досі робила-працювала, рук не поклала...* *Тепер і те добро одняли від неї!* [Мирний 2017, с. 85]. Пор.: **не покладати рук, за. працювати і под. тс** [СФУМ, с. 666]. **Не покладати рук тс** [СУМ, 7, с. 26].

Рук не жаліти ‘робити що-небудь з повною віддачею’. Як вона *рук не жаліла*, обмазуючи та обліптуючи хату, щоб і холод не заходив зимою, і дощ, бува, не пробив літом... [Мирний 2017, с. 19]. Пор.: не жаліти / не пожаліти рук (сил, пупа) ‘працювати, робити що-небудь з великим напруженням, з найбільшою інтенсивністю’ [СФУМ, с. 289]. Рук (сил) не жаліти *тс* [СУМ, 2, с. 504].

Фраземи з компонентом голова

До групи фразеологізмів з компонентом *голова* належать такі:

Викинути з голови ‘перестати думати про кого-, що-небудь’. *Прощавай, Мар’є! Та викинь ти думки з голови*, – сказав Кирило [Мирний 2017, с. 94]. Пор.: *викинути (витрусити) / викидати з голови (з пам’яті, з думки, рідко з ума / т. ін.)* кого, що *тс* [СФУМ, с. 91]. *Викидати (викинути) з голови (з серця і т. ін.)* кого, що ‘забувати, не думати про кого-, що-небудь’ [СУМ, 1, с. 405].

Голова горить (палає) ‘перебувати в жару, відчувати жар (перев. від хвороби)’. *Голова наче у вогні палає, очі горять, зітхання гаряче, аж губи репаються від нього, аж у роті сохне* [Мирний 2017, с. 21]. Пор.: *голова палає не зафіксовано* СФУМ. *Голова палає не зафіксовано* СУМ.

Занапастити голову ‘знівечити життя собі або комусь’. *Не занапасти ти своєї і моєї голови!* – заплакала мати [Мирний 2017, с. 164]. Пор.: *занапастити голову не зафіксовано* [СФУМ]. *Занапастити голову не зафіксовано* СУМ.

Клопотати голову ‘турбувати, хвилювати когось’. *Пріська дибала та дибала, поспішаючи додому. Вона не примічала тії краси світової; її похилу голову клопотали свої думки* [Мирний 2017, с. 63]. Пор.: *клопотати голову кому, чию тс* [СФУМ, с. 381]. *Клопотати голову кому, чию тс* [СУМ, 4, с. 189].

Фразеологічні одиниці з компонентом серце

У мові роману зустрічаються такі ФО з соматичним компонентом *серце*:

Заганяти голки в серце ‘дошкуляти кому-небудь чимось’. *Не візьме його лиха година! Такого ніщо не бере!* – кричить Грицько, та повернеться ще до Христі і почне її голки заганяти... все про хлопців її плеще [Мирний 2017, с. 11]. Пор.: *заганяти голки (гострі) спички) в серце тс* [СФУМ, с. 302]. *Голки заганяти (загнати) тс* [СУМ, 2, с. 108].

Серце розривається ‘хтось страждає, мучиться від чого-небудь, переживає за когось’. Вони не бачили, як я душею болів, як моє *серце розривалося*, як я хитався-хиявся [Мирний 2017, с. 346]. Пор.: *серце розривається (надривається) у кого, чие, від чого, з чого і без додатка* ‘хто-небудь переймається якимсь почуттям (коханям, жалю, одчаю і т. ін.)’ [СФУМ, с. 797]. *Серце (душа) розривається (розірвється і т. ін.) [на шматки (куски, надвоє)] у кого, чие, чия тс* [СУМ, 8, с. 791].

Серце тьохнуло ‘здрігатися, стискатися, завмирати, сильно битися від страху, радості і т. ін.’.

Христия усміхнулася. Федір побачив, як у Христі очі блиснули... Його серце тьохнуло... [Мирний 2017, с. 54]. Пор.: *серце тьохнуло не зафіксовано* СФУ. *Серце тьохнуло не зафіксовано* СУМ.

Фразеологізми з компонентом-соматизмом зуби

Компонент *зуби* є ключовим у таких фразеологізмах, які ми виявили в романі:

Гострити зуби ‘прагнення заподіяти кому-небудь школу, зробити неприємність’. *Ти, бісова невіро, не пустив переночувати, я ж тебе серед зими випру з своєї хати!*» – *гострила* вона *зуби*, *умоцнюючись на лавочці у закапелку, де здалося їй затишніше* [Мирний 2017, с. 573]. Пор.: *гострити (діал. острійти, точити і т. ін.) / нагострити (наточити) зуби* ‘1. на кого, рідше проти (супроти) кого. Прагнути заподіяти кому-небудь прикрість, шкоду, зробити неприємність; 2. на кого – що і без додатка. Посягати на кого-, що-небудь; 3. на що. Прагнути мати вигоду з чого-небудь’ [СФУМ, с. 193]. *Гострити (точити) зуби* ‘а) (на кого – що) прагнути заволодіти ким-, чим-небудь, захопити когось, щось. б) (на кого – що, рідше проти, супроти кого – чого) гніватися на кого-небудь; прагнути зробити комусь зло, прикрість; намагатися позбавити кого-небудь чогось’ [СУМ, 3, с. 724].

Зціпити зуби ‘виявляючи велику витримку, стійкість, напруживши всі сили’. *Наталя Миколаївна пустила на чоловіка гострий і призрий погляд; зціпила зуби, аж її щелепи видалися над повними щоками, мов вона збиралася кого розкусити ними, і, згорнувши руки, сердито опустила на стулець біля столу. її свіже рожеве обличчя поп’ятнилося, очі похмурились* [Мирний 2017, с. 295]. Пор.: *зціпивши зуби тс* [СФУМ, с. 348]. *Зціпивши зуби тс* [СУМ, 3, с. 736].

Перетирати на зубак ‘лихословити’. *Накладаєте удвох з своєю любезною на батькову голову?.. – і знову почав Грицько гукати на всю хату, перетираючи та переминаючи на зубах не тільки Пріську з Христєю, а й увесь рід їх, усіх заступників* [Мирний 2017, с. 69]. Пор.: *перебирати (перетирати, переminatи / т. ін.) / перебрати (перетерти, перем’яти і т. ін.) на зубах кого* ‘розпускати плітки, лихословити про кого-небудь’ [СФУМ, с. 612]. *Перетирати на зубах тс* [СУМ, 3, с. 724].

Узяти на зубок ‘лаяти, гудити, судити кого-небудь’. *Кумою Антон Петрович давно вже намітив товсту купчиху, що так любила чайку попити, добре попоїсти, уволю поспати; незгірше вона любила і на зубок стороннього узяти; звісно, як у гостях та поміж своєю компанією – не сидіти ж зціпивши зуби!* [Мирний 2017, с. 262]. Пор.: *брати (хапати) / взяти (ухопити) на (в) зуби (на зуб, на зуба, на зубок, на зубки)* ‘1. кого. Обирати кого-небудь об’єктом пересудів, глузування, кепкування, пліток і т. ін.; судити, гудити; 2. що. Говорити, підхоплювати що-небудь, сказане дотепно, вдало’ [СФУМ, с. 56]. *Брати (узяти) на зубки (на зубок) тс* [СУМ, 3, с. 727].

Фразеологізми з компонентом

язик

Тематична група, до складу якої входить компонент-соматизм *язик*, зокрема:

Язык розв'язати 'почати говорити після мовчання'. Далі та далі *язик* її *розв'язувався*, пам'ять яснішала, голос дужчав... [Мирний 2017, с. 250]. Пор.: *язик розв'язується / розв'язався у кого, кому, чий* 'хто-небудь починає багато говорити, стає балакучим' [СФУМ, с. 977]. **Розв'язувати (розв'язати) язык (язика, язика, рот, рота, уста, губу, мову)** 'а) призводити до невимушеної розмови; б) (тільки язык, язика, язика кому) силою змушувати кого-небудь заговорити, виказати таємницю; в) (тільки док.) почати говорити після мовчання' [СУМ, 8, с. 642].

Гострий на язык 'який влучно, дотепно говорить'. *Ти не дивись, що я тепер така стала – постаріла, понікчемніла; а замолоду була красива, швидка, весела. і на язык гостра* [Мирний 2017, с. 223]. Пор.: *гострий (бадьорий) на язык (на слово, на мову, на речі / т. ін.) тс* [СФУМ, с. 192]. **Гострий на слово (язик і т. ін.) тс** [СУМ, 2, с. 144].

Держати язык за зубами 'бути обачним, стриманим у розмовах, висловлюваннях; не розголошувати чого-небудь; мовчати'. – *Слухай, стара. Коли з розуму вижила, то держи і язык за зубами, – суворо почав він* [Мирний 2017, с. 421]. Пор.: *держати (тримати) язык за зубами (на зашморзі, на прив'язі, на припоні) тс* [СФУМ, с. 230]. **Тримати (утримувати, утримати, держати, удержувати, удержати, притримувати, притримати і т. ін.) язык (язика) [за зубами, на прив'язі] тс** [СУМ, 11, с. 627].

Фразеологізми з компонентом

ніс та вухо

У романі ми виділили ще дві невеликі підгрупи фразем, до складу яких входять компоненти *ніс та вухо*.

Компонент-соматизм *ніс* входить до складу таких ФО:

Утерти носа 'показати свою перевагу над кимось'. *А як їх зменшиться, то тоді і нашому братові дворянинові, – казав Лошаков, – буде більший простір у земських справах; тоді ми і всяким верховодам мусимо утерти носа* [Мирний 2017, с. 361]. Пор. **втерти / втирати носа кому** '1. показати або довести свою перевагу над ким-небудь; 2. присадити, спинити кого-небудь, даючи зрозуміти, що він повинен утриматися або відмовитися від своїх попередніх справ, намірів і т. ін.; 3. покарати, провчити кого-небудь' [СФУМ, с. 57–158]. **Утерти носа кому** 'а) показати свою перевагу над кимось, перевершити в чому-небудь когось; б) довести кому-небудь, що він помиляється в своїх діях, вчинках' [СУМ, 5, с. 426].

На носі 'скоро, незабаром'. *Он свято на носі: багата кутя, Різдва...* [Мирний 2017, с. 23]. Пор.: **на носі не зафіксовано СФУМ. На носі тс** [СУМ, 5, с. 426].

Повісити ніс 'журитися, засмучуватися чи бути у відчаї, втрачаючи надію, зневірючись у

чомусь'. *Народ плакався, бідкався, бо то ж тільки першу половину заплачено; з чого ж взяти на другу? Усі носи повісили* [Мирний 2017, с. 2]. Пор.: **(хнюпити, опускати) / повісити (похнюпити, опустити) носа (ніс, рідко вуха) [на квінту] тс** [СФУМ, с. 134]. **Опускати (опустити, хнюпити, похнюпити, вішати, повісити і т. ін.) ніс (носа) тс** [СУМ, 5, с. 426].

До фразем із компонентом *вухо* належать такі:

Як у вусі 'дуже тихо'. *Христя зосталася знову сама. Дітвора спала; пані сиділа у своїй... Тихо-тихо, як у вусі* [Мирний 2017, с. 215]. Пор.: **як (мов, ніби і т. ін.) у вусі тс** [СФУМ, с. 161]. **Тихо, немов (наче, як) у вусі тс** [СУМ, 1, с. 789].

Хоч у вухо бгай 'дуже лагідний, податливий, добрий'. – *Правда ваша, правда, – каже Колісник. – У мене з села була. З півроку просто люба-мила, хоч у вухо бгай, а познайомилась з москалями – зараз і пішла у хльондри. Що ті москалі лиха з слугою роблять!* [Мирний 2017, с. 196]. Пор.: **хоч у вухо бгай (клади)** '1. дуже лагідний, покірний, податливий і т. ін.; 2. з прикм. дуже, у великій мірі' [СФУМ, с. 21]. **Хоч у вухо вбгай (бгай) тс** [СУМ, 1, с. 789].

Висновки. Досліджуючи мову роману Панаса Мирного «Повія», ми з'ясували, що значна кількість аналізованих фразеологічних одиниць містить соматичний компонент, зокрема *очі, голова, серце, розум (ум), пальці, кров, душа*, що засвідчує цілковиту орієнтованість фразеологічної науки саме на людину, її почуття та переживання, на відтворення ментальних рис українців, особливостей їхньої культури та побуту.

Відомо, що очі людини відображають її психологічний стан. Тому не випадково Панас Мирний чимало фразеологізмів з компонентом *очі* вживає для відтворення особливостей погляду. Фразеологізми зі складником *зуби* нерідко характеризують мовлення. Вони сприяють повноті образу при характеристиці сільської громади, що любить попліткувати.

Серед фразеологічних одиниць, які використав Панас Мирний у романі, є найбільше фразеологічних єдностей і фразеологічних сполучень, що виражають внутрішній стан людини, оцінює ставлення, створюють гумористичний колорит та сатиричне перебільшення.

Зазначимо, що у мові твору П. Мирного з метою надання їй образності, виразності, емоційності широко вживаються фразеологізми, що належать до розмовно-побутового стилю. Роман, написаний із народного життя, є яскравим відображенням фразеологічного багатства української мови, яке закладено саме в живій народній мові. Саме у фразеології накопичений досвід багатьох поколінь зі своїми, тільки їм властивими особливостями, що складають самотність кожного народу. Мовлення персонажів роману Панаса Мирного «Повія» часто пересипане фразеологічними висловами, які допомагають творити колоритні образи українців того часу. У фраземах, майстерно вплетених автором у розмову літературних героїв,

відображено найрізноманітніші вияви життя українців, їх побут, зрештою, їхні культурні цінності. Перспективу подальших досліджень убачаємо в по-

глибленому вивченні тематичних груп фразеологізмів на матеріалі творів інших відомих українських письменників.

Література

1. Бабич Н.Д. Фразеологія української мови: у 2 ч. Чернівці, 1970 – 1971. Ч .1. 63 с. Ч. 2. 90 с.
2. Білоноженко В., Гнатюк І. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія. Харків: ФОЛІО, 1999.
3. Венжинович Н. Українська фразеологічна картина світу (на матеріалі лексикографічних джерел). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2008. Вип. 12. С. 84–86.
4. Венжинович Н.Ф. Лінгвокультурологічний аспект мовознавчих досліджень. Ужгород: Сабов А.М., 2015. 267 с.
5. Венжинович Н.Ф. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект. *Prostor in čas v frazeologiji: kolektivna monografija / uredile Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin*. 1. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. S. 423–428.
6. Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: дис. ... доктора філологічних наук. Київ, 2018. 503 с.
7. Венжинович Н. Фраземи з компонентами-соматизмами у творах М. Матиос і В. Шкляра. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. 2019а. Вип. 2(42). С. 13–21.
8. Venzhynovych N. Phrases with the keyword-symbols (on the material of the Ukrainian and Russian languages). *Scientific Journal «WEST-EAST»*. Tbilisi: Publishing House «UNIVERSAL». Vol 2/1, № 1, 2019б. S. 59–62.
9. Григоренко Т.В. Етнографічна лексика у складі української літературної мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Інститут філології. Київ, 2005. 20 с.
10. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Українська народно-поетична творчість / за ред. проф. Грицай М.С. Київ: Вища школа, 1983. 360 с.
11. Грицютенко І.Є. Мова та стиль художніх творів Панаса Мирного. («Хіба ревуть воли, як ясла повні?»). Київ: Радянська школа, 1959. 156 с.
12. Даниленко Л. “Може пива”, або про семантику пива в чеській лінгвокультурі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2020. Вип.2. С. 112–118.
13. Жайворонок В.В. Антологія знаків української етнокультури: словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2018. 760 с.
14. Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. 416 с.
15. Коваль В.И. Славянская этнофразеология: и этнография, и лингвистика. *Национальное и интернациональное в славянской фразеологии*: коллективная монография по материалам XV Международного съезда славистов (Минск, 20–27 августа 2013 г.) / отв. ред.: Х. Вальтер, В.М. Мокиенко. Greifswald, 2013. С. 32–36.
16. Ковшова М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры: монография. Изд. 2-е. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 456 с.
17. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія. Київ: Вища школа, 2008. 327 с.
18. Краснобаєва-Чорна Ж. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі. Вінниця: Нілан, 2018. 202 с.
19. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
20. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва: Издательский центр «Академия», 2001. 183 с.
21. Мирний – Панас Мирний. Повія. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 579 с.
22. Мокиенко В.М. Фразеологические кальки как источник обогащения национальных языков. *Славянская фразеология: заимствования и кальки в славянской фразеологии*. Коллективная монография. Greifswald, 2020. С. 3–17.
23. Назаренко О.В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровський національний ун-т. Дніпропетровськ, 2001. 18 с.
24. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психоконітивний та етнокультурний аспекти): монографія. Київ – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
25. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 280 с.
26. СУМ – Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
27. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови. Київ: Вища школа, 1984. Т. 1. 303 с. Т. 2. 384 с.
28. Ужченко В.Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу”.

Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.

29. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.

30. Федоренко Я.О. Мова селянських персонажів роману Панаса Мирного «Повія». *Українське літературознавство*. 1971. Вип. 13. С. 68–75.

31. СФУМ – Фразеологічний словник української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1993. 980 с.

32. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1984. Т. 41. 685 с.

References

1. Babych N.D. (1970–1971) Frazeolohiia ukrainiskoi movy [Phraseology of the Ukrainian language]: u 2 ch. Chernivtsi. Ch. 1. 63 s. Ch. 2. 90 s. [in Ukrainian].

2. Bilonozhenko V., Hnatiuk I. (1999) Ukrainska napodna frazeolohiia: onomasiolohiia, apealy, etymolohiia [Ukrainian advanced phraseology: onomasiology, appeals, etymology]. Kharkiv: FOLIO [in Ukrainian].

3. Venzhynovych N. (2008) Ukrainska frazeolohichna kartyna svitu (na matepiali leksykohrafichnykh dzherel) [Ukrainian phraseological world model (on the material of lexicographic sources)]. *Suchacni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Vyp. 12. S. 84–86 [in Ukrainian].

4. Venzhynovych N.F. (2015) Linhvokulturolohichnyi aspekt movoznavchychk doslidzhen [Linguo-cultural aspect of linguistic research]. Uzhhopod: Sabov A.M. 267 s. [in Ukrainian].

5. Venzhynovych N.F. (2016) Prostir i chas v ukrainskii frazeolohii: linhvokulturolohichnyi aspekt [Space and time in Ukrainian phraseology: linguistic and cultural aspect]. *Prostor in čas v frazeologii: kolektivna monografija / uredile Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin*. 1. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. S. 423–428 [in Ukrainian].

6. Venzhynovych N.F. (2018) Frazemika ukrainiskoi literaturnoi movy: kohnityvnyi ta linhvokulturolohichnyi aspekty [Phrasemics of the Ukrainian literary language: cognitive and linguistic-cultural aspects]: dys. ... doktopa filolohichnykh nauk. Kyiv. 503 s. [in Ukrainian].

7. Venzhynovych N. (2019a) Frazemy z komponentamy-somatyzmamy u tvorakh M. Matios i V. Shkliara [Phrases with components-somatisms in the works of M. Matios and V. Shklyar]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya Filolohiia*. 2019a. Vyp. 2(42). S. 13–21 [in Ukrainian].

8. Venzhynovych N. (2019b) Phrases with the keyword-symbols (on the material of the Ukrainian and Russian languages). *Scientific Journal «WEST-EAST»*. Tbilisi: Publishing House «UNIVERSAL». Vol 2/1, № 1. S. 59–62 [in English].

9. Hryhorenko T.V. (2005) Etnohrafichna leksyka u skladi ukrainiskoi literaturnoi movy [Ethnographic vocabulary in the Ukrainian literary language]: avtopef. dys. ... kand. filolol. nauk. Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka. Instytut filolohii. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].

10. Hrytsai M.C., Boiko V.H., Dunaievska L.F. (1983) Ukrainska narodno-poetychna tvorichist [Ukrainian pop-poetic creativity] / za ped. prof. Hrytsaia M.S. Kyiv: Vyshcha shkola. 360 s. [in Ukrainian].

11. Hrytsiutenko I.Ye. (1959) Mova ta styl khudozhnykh tvopiv Panasa Myrnoho [The language and style of Panas Myrnyi' artistic works]. («Khiba Revut voly, yak yasla povni?»). Kyiv: Radianska shkola. 156 s. [in Ukrainian].

12. Danylenko L. (2020) “Moře piva”, abo pro semantyku pyva v cheskkii linhvokulturi. [“Moře piva”, or about the semantics of beer in Czech linguistic culture]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiia*. Vyp.2. S. 112–118 [in Ukrainian].

13. Zhaivoronok V.V. (2018) Antolohiia znakiv ukrainiskoi etnokultury [Anthology of signs of Ukrainian ethnoculture]: slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Naukova dumka. 760 s. [in Ukrainian].

14. Zhuikova M.V. (2007) Dynamichni protsesy u frazeolohichnii systemi skhidnoslovianskykh mov [Dynamic processes in the phraseological system of East Slavic languages]: monohrafia. Lutsk: RVV «Vezha». 416 s. [in Ukrainian].

15. Koval V.I. (2013) Slavyanskaya etnofrazeologiya: i etnografiya, i lingvistika [Slavic ethnophraseology: both ethnography and linguistics]. *Natsionalnoe i internatsionalnoe v slavyanskoy frazeologii: kolektivnaya monografiya po materialam XV Mezhdunarodnogo syezda slavistov (Minsk, 20–27 avgusta 2013 g.) / otv. red.: Kh. Valter, V.M. Mokienko. Greifswald*. S. 32–36 [in Russian].

16. Kovshova M.L. (2013) Lingvokulturologicheskii metod vo frazeologii: Kody kultury [Linguocultural method in phraseology: Culture codes]: monografiya. Izd. 2- e. Moskva: Knizhnyi dom «LIBROKOM». 456 s. [in Russian].

17. Kononenko V.I. (2008) Ukrainska linhvokulturolohiiia [Ukrainian linguistic and cultural studies]. Kyiv: Vyshcha shkola. 327 s. [in Ukrainian].

18. Krasnobaieva-Chorna Zh. (2018) Frazemika ta frazemohrafia v suchasni linhvoparadyhmi [Phrasemics and phrasemography in the modern linguoparadigm]. Vinnytsia: Nilan. 202 s. [in Ukrainian].

19. Levchenko O.P. (2005) Frazeolohichna symvolika: linhvokulturolohichnyi aspekt [Phraseological Symbolism: Linguo-Cultural Aspect]: monohpafia. Lviv: LPIDU NADU. 352 s. [in Ukrainian].

20. Maslova V.A. (2001) Lingvokulturologiya [Linguoculturology]. Moskva: Izdatelskiy tsentr «Akademiya». 183 s. [in Russian].

21. Myrnyi – Panas Myrnyi (2017) *Poviiia* [Whore]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia». 579 s. [in Ukrainian].
22. Mokiienko V.M. (2020) *Frazeologicheskie kalki kak istochnik obogashcheniya natsionalnykh yazykov* [Phraseological tracing papers as a source of enrichment of national languages]. *Slavyanskaya frazeologiya: zaimstvovaniya i kalki v slavyanskoi frazeologii*. Kollektivnaya monografiya. Greifswald. S. 3–17 [in Russian].
23. Nazarenko O.V. (2001) *Ukrainska frazeolohiia yak vyrazhennia natsionalnogo mentalitetu* [Ukrainian phraseology as an expression of the national mentality]: avtopef. dyc. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Dnipropetrovskiy natsionalnyi un-t. Dnipropetrovsk. 18 s. [in Ukrainian].
24. Selivanova O. (2004) *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty)* [Writings on Ukrainian Phraseology (Psychocognitive and Ethnocultural Aspects)]: monohrafiia. Kyiv – Cherkasy: Brama. 276 s. [in Ukrainian].
25. Skrypnyk L.H. (1973) *Frazeolohiia ukrainskoi movy* [Phraseology of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, 1973. 280 s. [in Ukrainian].
26. SUM – *Slovyk ukrainskoi movy (1970–1980)* [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. AN URSSR. Instytut movoznavstva / za ped. I.K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
27. Udovychenko H.M. (1984) *Frazeolohichni slovyk ukrainskoi movy* [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Vyshcha shkola. T. 1. 304 s. T.2. 384 s. [in Ukrainian].
28. Uzhchenko V.D. (2006) *Novi linhvistychni paradyhmy „kontsept – frazeolohizm – movna kartyna svitu”* [New linguistic paradigms “concept – phraseology – language world model”]. *Skhidnoslovianski movy v yikh istorichnomu rozvytku: zb. nauk. prats. Zaporizhzhia*. S. 146–151 [in Ukrainian].
29. Uzhchenko V.D., Uzhchenko D.V. (2007) *Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy* [Phraseology of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Znannia. 494 s. [in Ukrainian].
30. Fedopenko Ya.O. (1971) *Mova selianskykh personazhiv romanu Panasa Myrnoho «Poviiia»* [The speech of the peasant characters of the Panas Myrnyi’ novel “Whore”]. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Vyp. 13. S. 68–75 [in Ukrainian].
31. SFUM – *Frazeolohichni slovyk ukrainskoi movy (1993)* [Phraseological dictionary of the Ukrainian language] / uklad.: V.M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka. 980 s. [in Ukrainian].
32. Franko I. (1984) *Zibrannia tvoriv* [Collection of works]: u 50t. Kyiv: Naukova dumka. T. 41. 685 s. [in Ukrainian].

PHRASEOLOGISMS IN PANAS MYRNYI’S NOVEL “WHORE”: LINGUO-CULTURAL ASPECT

Abstract. The article is devoted to the description of phraseology with components-somatisms in Panas Myrnyi’s novel “Whore” in the linguocultural aspect. This novel stands out among other works of Panas Myrnyi with its high artistic skill, its social hospitality, and its detailed true reflection. The language is rich in various comparisons, epithets, phrases, often taken from the above. We state that brightness, emotion, originality, accuracy are the characteristic features of his writing. The motivational basis of such appeals is mostly connected with the world of traditional surface images, metaphors and symbols, stories and mythologies. The presence of one or another phraseology to denote a certain fragment of reality is a kind of indicator of its place in the system of cultural values of the future. The linguo-cultural value of phraseological units is that they reflect the uniqueness of the worldview of the language community and are the most transparent to the concepts of culture embodied in linguistic means. It is in phraseology that the experience of many generations with their own peculiarities, which constitute the identity of each nation, has been accumulated. The relevance of the study lies in the fact that in our time considerable attention is paid to the study of the Ukrainian language fund itself, a significant part of which is the phraseology. Such a writer is Panas Myrnyi, whose language is full of phraseology, and therefore requires more detailed study. The purpose of the work is to investigate the phraseological units in the memory of Panas Myrnyi’ “Whore” in the linguistic and cultural aspect. The main tasks are to separate phrases from this work, focus on the study of phraseological units with somatism components, to clarify their role in reproducing the characters of literary heroes, the mental characteristics of Ukrainians. As a result of the study, it was found that a significant number of analyzed phraseological units have a somatic component, in particular *eyes, head, heart, mind (mind), fingers, blood, soul*. This testifies to the complete focus of phraseological science on people, their feelings and experiences, the creation of a unique linguistic picture of the world, the reproduction of the mental characteristics of Ukrainians, the peculiarities of their culture and way of life.

Keywords: phraseology, somatism component, P. Myrnyi’s novel “Whore”, linguo-cultural aspect, language world model.

© Венжинович Н., 2021 р.

Наталія Венжинович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; vennata2017@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0230-4118>

Natalia Venzhynovych – Doctor of Philology, Professor, Head of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; vennata2017@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0230-4118>